

Mérési jegyzőkönyv:

Sugárvédelmi és dozimetriai gyakorlatok

Rakya Péter

mérőtársak: Mezei Márk és Pósfai Márton

mérés időpontja: 2007. április 26.
leadás időpontja: 2007. május 9.

Mérésvezető:
Bornemisza Györgyné
Pávó Gyula

1. Bevezetés

A mérés során az egyik legelterjedtebb dózismérési eljárással, a film-doziméter szűrőanalízisével ismerkedtünk meg. Ezzel párhuzamosan egy szobában lévő radon aktivitását is mértük: egy szivattyúval levegőt vezettünk át egy szűrőn, melyen a levegőben lévő aeroszolok egy része megtapadt együtt az aeroszolokra kondenzálódott bomlástermékkel. **A filmek kalibrációjakor a ^{60}Co sorozatból az 1 – 6 pontokat használtam, az ismeretlen filmek közül pedig a 471-est és a 485-öst értékeltem ki.**

2. Film-dozimetria

2.1. Bevezetés

A feladat két részből állt: először a rendelkezésünkre bocsátott dózis-feketedés és energiasorozat kimérésével kalibráltuk a mérőskáláinkat, majd ennek segítségével ismeretlen filmek dózisértékét és besugárzási energiáját határoztuk meg. A módszerünk a filmek feketedésének mérése volt: egy fényforrással átvilágítottunk a filmek különböző szűrők árnyékolásával besugárzott részein. Az átengedett fényt egy fotométerrel mértük. Minél több sugárzás érte a film vizsgált részét, annál feketébb, azaz annál kevesebb fényt enged át. Vagyis az átengedett fény mérésével jellemezhetjük a filmet ért sugárzást. A mérés során 1800 lux megvilágítást alkalmaztunk. Ez talán egy kicsit nagy fényerősség volt, a mérés eredményét a filmek telítődési folyamatai könnyen befolyásolhatják. A feketedést az alábbi összefüggés adja meg:

$$S = \ln\left(\frac{I_0}{I}\right), \quad (1)$$

ahol I_0 a fátyol-fimen átjutó fény intenzitása, I pedig a film megvilágított részén átjutó intenzitás. Az alábbi táblázat a fátyol-fimen átjutó fény intenzitásának mért értékeit szemlélteti:

A fátyol-film intenzitása [lux]		
974.00	997.00	982.00
961.00	998.00	982.00
954.00	997.00	979.00
971.00	996.00	983.00
972.00	999.00	985.00

Ebből:

$$I_0 = (982 \pm 14) \text{ lux}$$

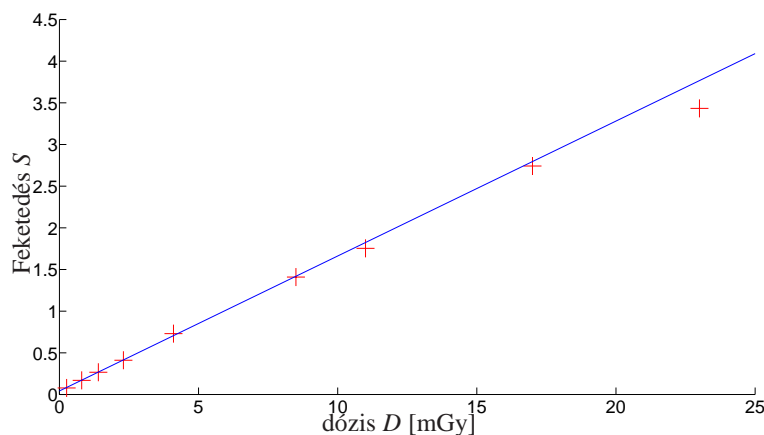
adódik. Az intenzitás hibája a statisztikus szórással becsülhető. Az értékeket a mérés során „véletlenszerű időpillanatokban”, vettük fel. A kis szórást arra utal, hogy a mérés során a fényforrás intenzitása állandónak vehető.

2.2. A dózis-feketedés sorozat

A filmek egyes részei három fajta szűrővel voltak a besugárzás során árnyékolva: plasztik (*Pl*), durál (*Du*) és ón-ólom (*SnPb*) szűrők. ^{60}Co forrással ismert dózisokkal besugárzott filmek feketedését megmérve mindhárom szűrőre meghatároztuk a feketedést ($S(D)$). Az átengedett fény megvilágítását az összes filmre az alábbi táblázat szemlélteti:

film száma	dózis [mGy]	<i>Pl</i> szűrő	<i>Du</i> szűrő	<i>SnPb</i> szűrő	besugárzás energiája [keV]
321	0.26	908.00	908.00	929.00	1250
322	0.80	829.00	822.00	841.00	1250
323	1.40	752.00	759.00	753.00	1250
324	2.30	651.00	685.00	678.00	1250
325	4.10	473.00	485.00	475.00	1250
326	8.50	240.00	274.00	264.00	1250
327	11.00	170.00	186.00	171.00	1250
328	17.00	63.30	83.20	82.30	1250
330	40.00	3.64	5.59	4.99	1250

A ^{60}Co bomlása során két közeli energiájú foton keletkezik (1173 keV és 1333 keV), ezeket egy effektív energiájú fotonként vesszük figyelembe (1250 keV). Az (1) összefüggés segítségével meghatároztam az egyes feketedés értékeket. A számolt adatok a mellékelt táblázatban szerepelnek. Az egyes szűrők vonatkozó kalibrációkat egyenesek illesztésével határoztuk meg. Az illesztéseket az 1., 2. és 3. ábrák szemléltetik. Az illesztett egyenesek egyenletei:

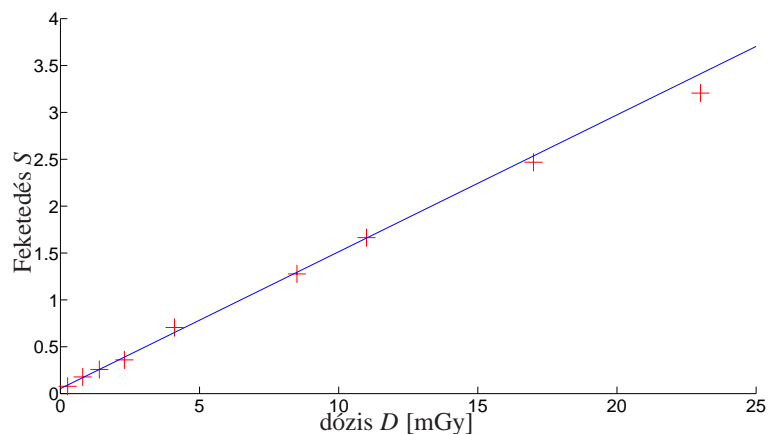

1. ábra. A dózis-feketedés görbe *Pl* szűrő esetén és az 1-6. pontokra való illesztés.

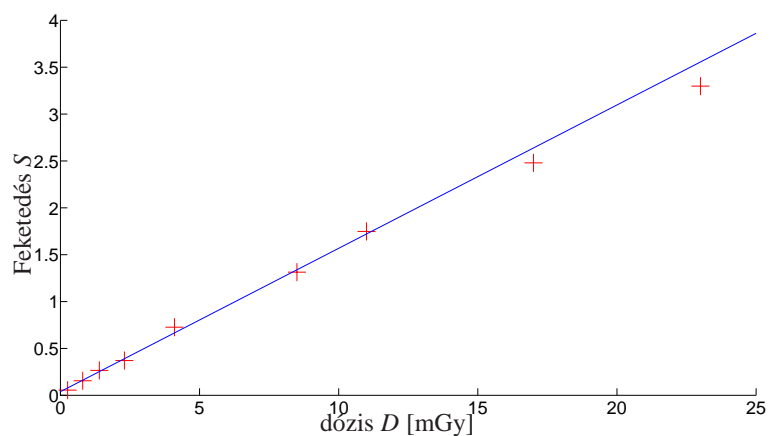
$$\textit{Pl} \text{ szűrő: } S = aD + b \quad \text{ahol: } a = (16.2 \pm 0.6)10^{-2} \text{ mGy}^{-1} \quad b = 0.04 \pm 0.02 \quad (2)$$

$$\textit{Du} \text{ szűrő: } S = aD + b \quad \text{ahol: } a = (15 \pm 1)10^{-2} \text{ mGy}^{-1} \quad b = 0.05 \pm 0.05 \quad (3)$$

$$\textit{SnPb} \text{ szűrő: } S = aD + b \quad \text{ahol: } a = (15.0 \pm 1.5)10^{-2} \text{ mGy}^{-1} \quad b = 0.03 \pm 0.06 \quad (4)$$

2. ábra. A dózis-feketedés görbe *Du* szűrő esetén és az 1-6. pontokra való illesztés.

3. ábra. A dózis-feketedés görbe *SnPb* szűrő esetén és az 1-6. pontokra való illesztés.

2.3. Az energia sorozat

A mérés kiértékeléséhez bevezetjük a D^* fogalmát. D^* az a ^{60}Co dózis, amely az adott film adott szűrője alatt ugyanakkora feketedést hozna létre, mint az eredeti besugárzás. Az energiasorozat filmjeire az átengedett megvilágításból kiszámoltam az S feketedést. Ezeket az értékeket behelyettesíttem az előző szakaszban meghatározott kalibrációs (lineáris) összefüggésekbe, így kiszámoltam a D^* értékeit az egyes filmekre és szűrőkre. A fotométerrel mért értékeket az alábbi táblázat szemlélteti:

film száma	dózis [mGy]	<i>Pl</i> szűrő	<i>Du</i> szűrő	<i>SnPb</i> szűrő	besugárzás energiája [keV]
470	0.40	266.00	469.00	963.00	21
463	0.40	170.00	218.00	953.00	38
456	0.40	230.00	246.00	880.00	64
443	0.75	183.00	193.00	805.00	92
441	0.75	488.00	506.00	812.00	123
326	8.50	239.00	272.00	262.00	1250

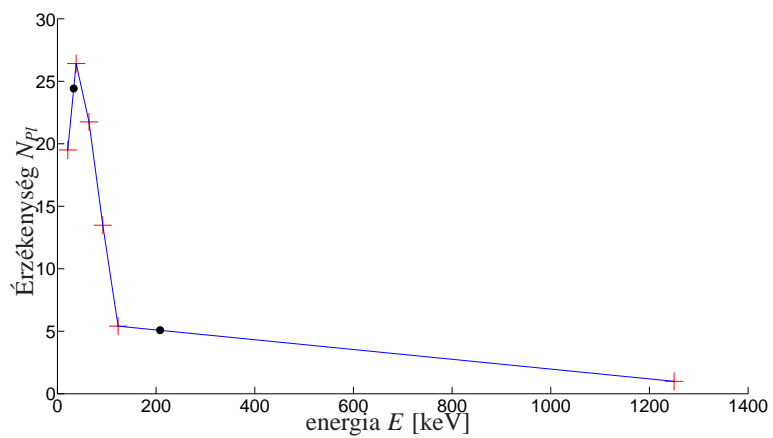
A számított feketedés- és D^* értékeket a mellékelt táblázat szemlélteti. Hogy tovább haladhassunk a kiértékeléssel, bevezetünk még két mennyiséget: a relatív érzékenységet és a kontrasztkülönbséget. A relatív érzékenység definíciója:

$$N_{Pl} = \frac{D_{Pl}^*}{D}(E) \quad N_D = \frac{D_D^*}{D}(E) \quad N_{S_{n+Pb}} = \frac{D_{S_{n+Pb}}^*}{D}(E) . \quad (5)$$

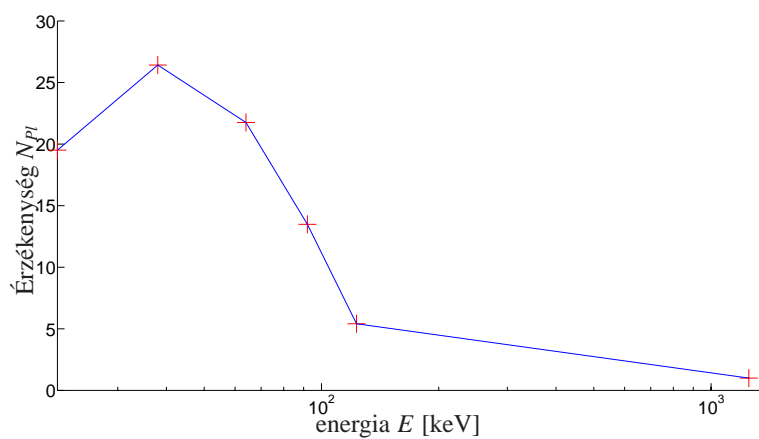
A kontrasztkülönbséget pedig az alábbi módon definiáljuk:

$$K_1 = \frac{D_{Pl}^*}{D_D^*}(E) \quad K_2 = \frac{D_D^*}{D_{S_{n+Pb}}^*}(E) . \quad (6)$$

A érzékenységek és kontrasztkülönbségek számolt értékei a mellékelt táblázatban láthatóak. Az egyes mennyiségeket a 4., 5. és 6. ábrák, illetve a 7. és 8. ábrák szemléltetik.

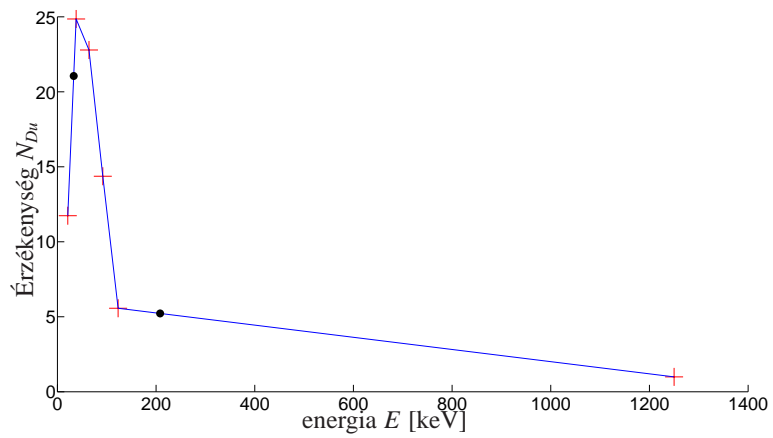

(a) Érzékenység lineáris skálán. A fekete pontok az általam kiértékelendő ismeretlen filmeket jelentik.

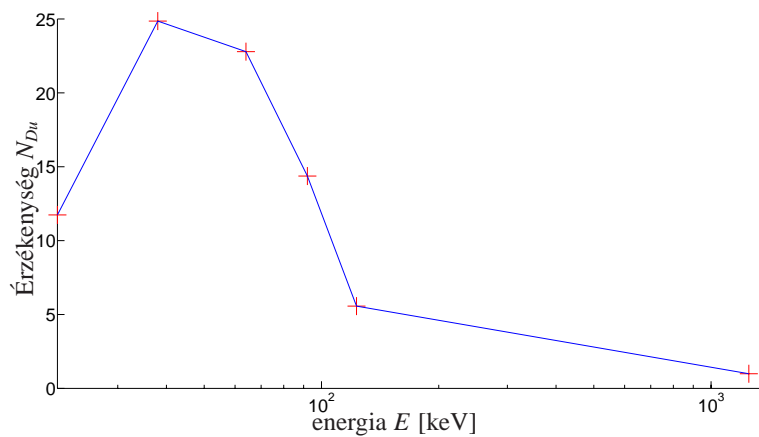

(b) Érzékenység logaritmus skálán.

4. ábra. Érzékenység a Pl szűrő esetén.

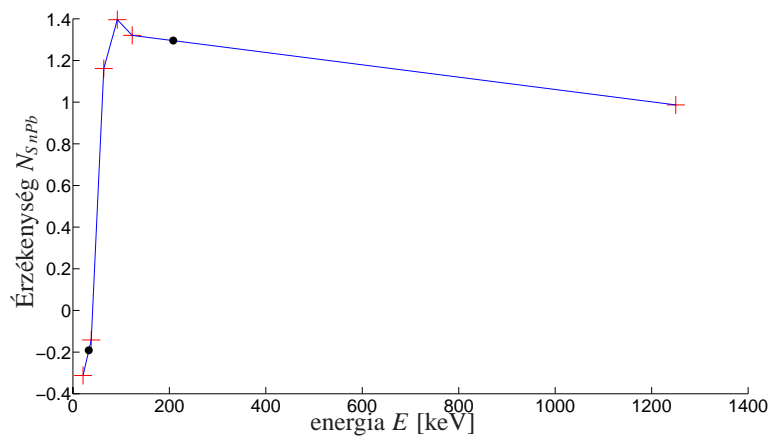
(a) Érzékenység lineáris skálán. A fekete pontok az általam kiértékelendő ismeretlen filmeket jelentik.

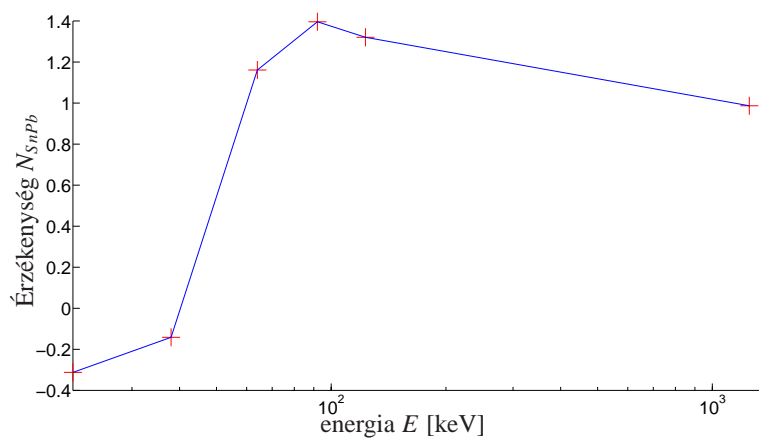
(b) Érzékenység logaritmus skálán.

5. ábra. Érzékenység a Du szűrő esetén.

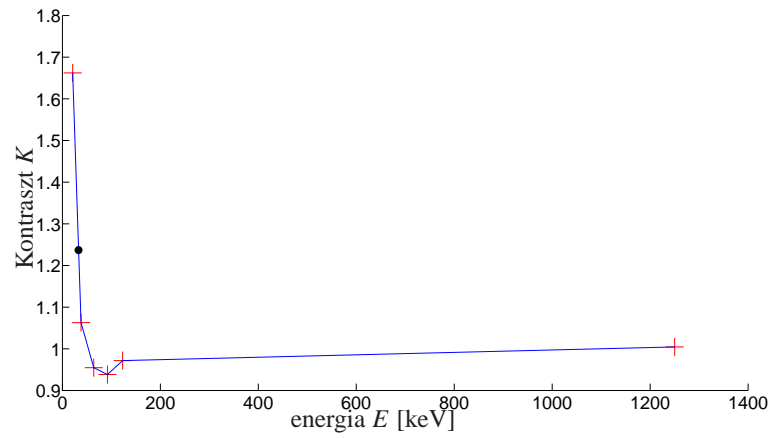

(a) Érzékenység lineáris skálán. A fekete pontok az általam kiértékelendő ismeretlen filmeket jelentik.

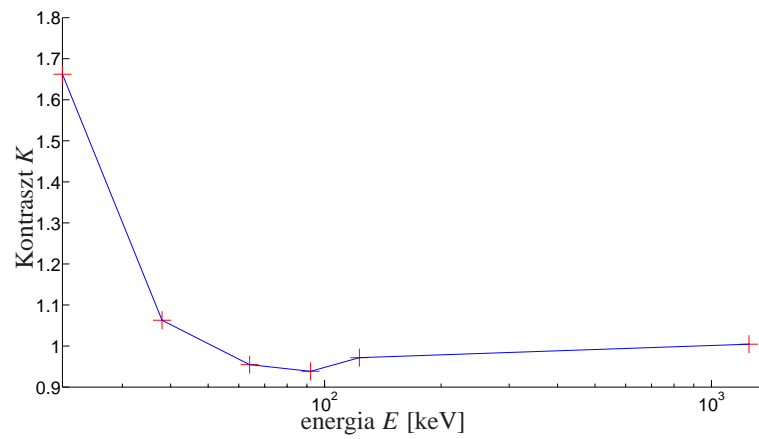

(b) Érzékenység logaritmus skálán.

6. ábra. Érzékenység a $SnPb$ szűrő esetén.

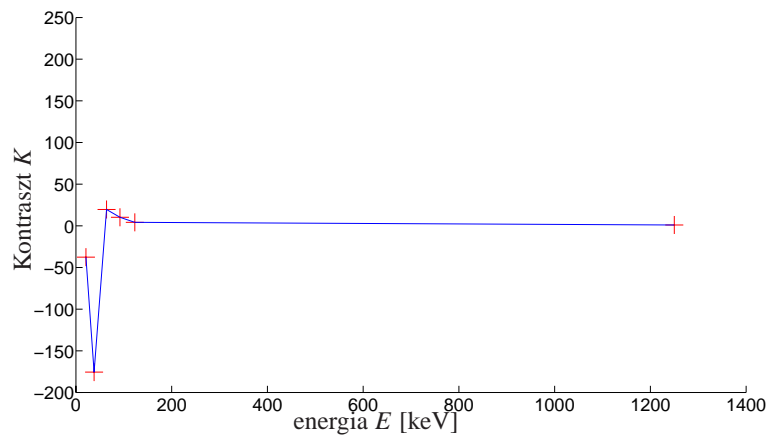

(a) Kontraszt lineáris skálán. A fekete pontok az általam kiértékelendő ismeretlen filmeket jelentik.

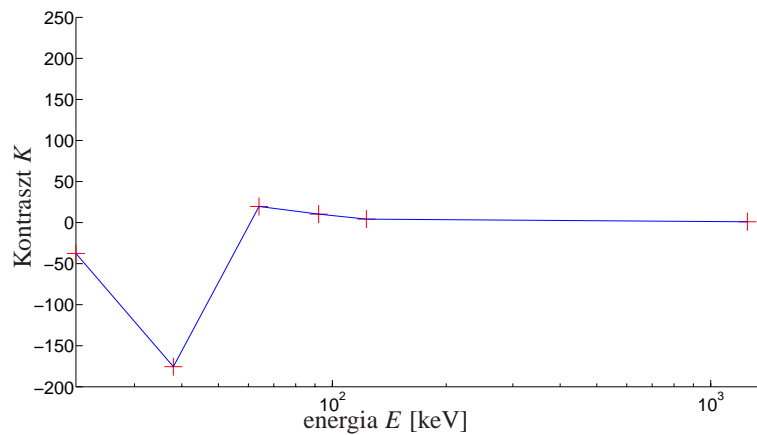

(b) Kontraszt logaritmus skálán.

7. ábra. Kontraszt a $Pl - Du$ szűrő esetén.

(a) Kontraszt lineáris skálán. A fekete pontok az általam kiértékelendő ismeretlen filmeket jelentik.

(b) Kontraszt logaritmus skálán.

8. ábra. Kontraszt a $Du - SnPb$ szűrő esetén.

2.4. Az ismeretlen filmek

Az ismeretlen filmek kiértékelésénél lineáris interpolációt használtam. A mérési eljárás teljesen analóg az előzőekkel: Megmértük az egyes filmek áteresztett megvilágítását, majd ezekből feketedést, D^* -t, érzékenységeket és kontrasztkülönbségeket (K_1 és K_2) számoltam. A mért megvilágításokat az alábbi táblázat szemlélteti:

film száma	Pl szűrő	Du szűrő	SnPb szűrő
500	52.50	191.40	973.00
485	43.30	43.80	422.00
471	39.10	91.60	935.00
475	45.00	64.00	651.00

Az ezekből az adatokból meghatározott értékeket a mellékelt táblázat szemlélteti. Mivel a kontrasztkülönbség csak az energiától függ, az ismeretlen filmeket ért sugárzás energiáit ezekből az értékekből –az energia sorozatnál számolt adatokra interpolálva– határozhatjuk meg. Ezután a relatív érzékenységeket felhasználva, meghatározhatjuk a filmeket ért dózist is. A kiértékelés során gondot jelentettek a grafikonok túlságosan lapos részei, mert ezekre a lineáris interpoláció túl nagy hibát adhat. Továbbá a jegyzet szerint az egyes szűrőpárok csak bizonyos tartományokban megbízhatóak: K_1 megbízhatóságának felső határa 45 keV , míg K_2 megbízhatóságának alsó határa 45 keV . (Az esetleges negatív értékeket természetesen nem tekintjük a továbbiakban mérési pontoknak. Ezek a negatív értékek abból adódhatnak, hogy a fátolyfilmeket nem takarta a szűrőket tartalmazó tok.) A dózis meghatározásakor az érzékenységeket használhatjuk. Mivel ezek számolásakor fel kell használnunk az energiaértékeket, csak azokat a számolt dózisértékeket fogadjuk el megbízhatónak, melyeket megbízható energiaértékekből számítottuk ki. A számolt értékeket a mellékelt táblázat szemlélteti. Benne kézzel jelöltem azokat az értékeket, melyek nem megbízhatóak. Én a számolások során a 471-es és 485-ös filmeket értékeltem ki. A rájuk vonatkozó eredmények:

- 485-es film $E = 123 \text{ keV}$, $D = 3.9 (\pm 0.1) \text{ mGy}$,
- 471-ös film $E = 33.1 \text{ keV}$, $D = 0.78 (\pm 0.03) \text{ mGy}$.

Az értékekben jelölt hibák csak arra utalnak, hogy az egyes szűrőkre meghatározott dózisos mennyire térnek el egymástól, nincs releváns jelentésük. A filmeket viselő dolgozók által kapott dózist könnyen kiszámolhatjuk, felhasználva, hogy az egyenérték dózis számolásakor az alkalmazott súlyozótényező fotonok és elektronok esetén 1:

$$H = \frac{11}{2} D \quad (7)$$

Ez a 471-es film esetén $H = 4.29 \text{ mGy}$ -nek adódik, amely a sugárveszélyes munkahelyen dolgozók korlátjának csupán $\frac{1}{5}$ -e. A 475-ös film esetén $H = 22.22 \text{ mGy}$. Ez az érték már eléri a dóziskorlát határát.

3. Radon koncentrációjának mérése

A mérés során az egyik laboratóriumi helyiség levegőjének radon-koncentrációját határoztuk meg. A szoba levegőjét egy szivattyú segítségével egy membránszűrőn szívtuk át (a lyukátmérője 0.45 mm volt). A szívási sebességet két 3 *perc*-es mérésből határoztuk meg: lemértük, hogy ez alatt a szivattyú egy gázórán mekkora térfogatot szív át. Két mérés során 0.073 m³ és 0.067 m³ térfogatot mértünk. Ezekből a szívás sebességére $Q = (1.40 \pm 0.08) \text{ m}^3/\text{h}$ adódik. A szűrőn $\sim 2.5 \text{ h}$ után az aktivitást szcintillációs detektorral mértük: 5 *perc*-es időkülönbségenként olvastuk a beütési számot. A háttérrel gyengének találtuk, 5 min alatt egyetlen beütést sem regisztráltunk. A radioaktív bomlás elméletéből:

$$A = A_0 e^{-\lambda t},$$

ahol A az aktivitás. A mi eset-nkben egzsyszerre mérjük a RaA és RaC α bomlását, így az előbbi összefüggés csak egyfajta effektív felezési idővel igaz. (A két izotópnak különböző a felezési ideje.) Az aktivitást az alábbi módon számíthatjuk ki az adatokból:

$$A(n) = \frac{N(n+1) - N(n)}{5 \text{ min}},$$

ahol N a beütésszámot jelenti. Az értékek hibáit az alábbi módon számolhatjuk ki:

$$\Delta A = \frac{\sqrt{N(n+1)} + \sqrt{N(n)}}{5 \text{ min}}.$$

Az aktivitások értékeit időben kettő-kettő adatfelvétel közé raktuk. A számolt értékeket az alábbi táblázat szemlélteti:

idő [min]	aktivitás [min^{-1}]	hiba [min^{-1}]
2.5	109.2	4.7
7.5	110.8	11.3
12.5	96.6	14.6
17.5	91.2	17.0
22.5	78.2	18.9
27.5	72.6	20.4
32.5	69.2	21.8
37.5	65.8	23.0
42.5	59.4	24.0
47.5	51.0	25.0
52.5	53.2	25.8

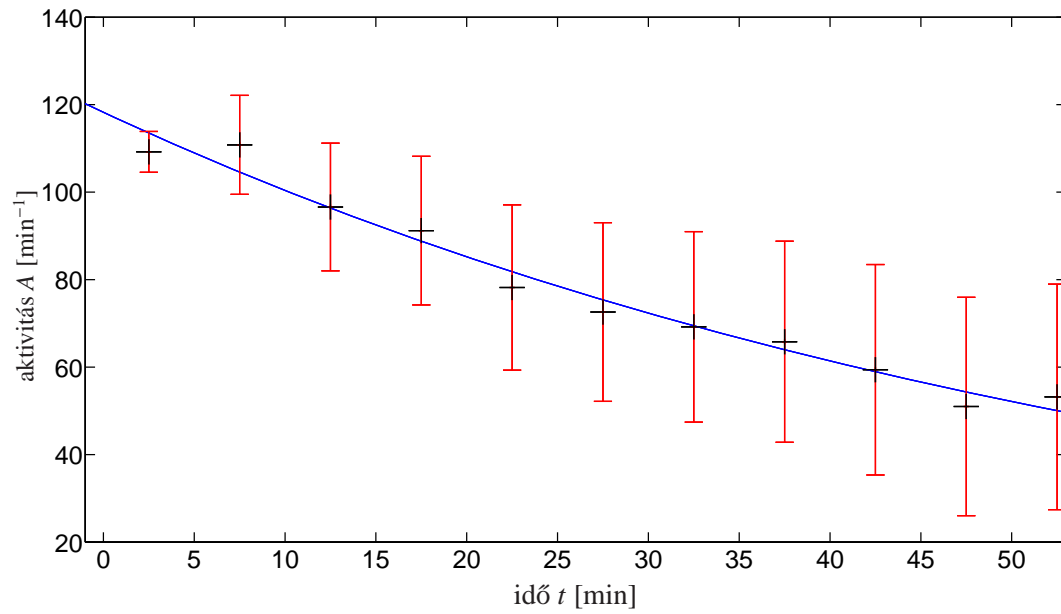
Az adatsorra a bomlási törvény által előírt függvényt illesztünk. Az illesztést a 9. ábra szemlélteti. Az illesztésből:

$$A_0 = (118 \pm 5) \text{ min}^{-1} \quad \lambda = (2.7 \pm 0.3) 10^{-4} \text{ s}^{-1}$$

adódik. A felezési idő ekkor $T = (42 \pm 5) \text{ min}$. A minta aktivitása kezdetben (a szűrő kivételének időpontja $t = -6 \text{ min}$): $A(-6 \text{ min}) = (130 \pm 12) \text{ min}^{-1}$. Ennek a hibáját az alábbi összefüggéssel számoltam (Gauss-hibaterjedés):

$$\Delta A = \Delta A_0 e^{-\lambda t} + \Delta \lambda A_0 t e^{-\lambda t} + \Delta t A_0 \lambda e^{-\lambda t} = A \left(\frac{\Delta A_0}{A_0} + \Delta \lambda t + \Delta t \lambda \right) \quad (8)$$

9. ábra. A radon aktivitásának időfüggése.

A jegyzetben lévő képletbe helyettesítve ($\mu = 0,98$, $\varepsilon = 0,27$) a szoba radon-koncentrációja:

$$A_{Rn} = (4,6 \pm 0,8) \frac{\text{Bq}}{\text{m}^3} \quad (9)$$

Ez az érték alacsony a sugárveszélyes munkahelyen dolgozók számára meghatározott egészségügyi határértékhez viszonyítva ($1100 \frac{\text{Bq}}{\text{m}^3}$).